

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ СМЕРТІ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ АБО НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Набокова Ольга Геннадіївна

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Юридичний факт – передбачена нормами права конкретна життєва обставина (подія, дія, стан), котра є підставою для настання певних юридичних наслідків. Здебільшого це виникнення, зміна чи припинення правовідносин [7].

Відповідно до пункту 5 частини другої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України встановлення фактів, що мають юридичне значення, здійснюється в порядку окремого провадження. Особливість окремого провадження полягає в тому, що воно спрямоване на з'ясування необхідних фактів за відсутністю правового спору [2].

За положеннями статті 317 Цивільного процесуального кодексу України заява про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути подана батьками, родичами померлого або їхніми представниками до суду за межами такої території України.

Пунктами 1, 2 частини 1 статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» передбачено, що державна реєстрація смерті проводиться органом державної реєстрації актів цивільного стану на підставі: документа встановленої форми про смерть, виданого закладом охорони здоров'я або судово-медичною установою; рішення суду про встановлення факту смерті особи в певний час або про оголошення її померлою.

Згідно статті 2 Закону України від 18.01.2018 № 2268-VIII «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», діяльність збройних формувань Російської Федерації та окупаційної адміністрації Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, що суперечить нормам міжнародного права, є незаконними, а будь-який виданий у зв'язку з

такою діяльністю акт є недійсним і не створює жодних правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження або смерті особи на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, які додаються відповідно до заяви про державну реєстрацію народження особи та заяви про державну реєстрацію смерті особи.

Відповідно до статей 3, 8, 9 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, а чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1].

Стосовно окупованих територій у практиці Міжнародного суду ООН сформульовані так звані «намібійські винятки»: документи, видані окупаційною владою, повинні визнаватися, якщо їх невизнання веде за собою серйозні порушення або обмеження прав громадян. Так, у Консультативному висновку Міжнародного суду ООН від 21.06.1971 «Юридичні наслідки для держав щодо триваючої присутності Південної Африки у Намібії» зазначено, що держави – члени ООН зобов'язані визнавати незаконність і недійсність триваючої присутності Південної Африки в Намібії, але «у той час як офіційні дії, вчинені урядом Південної Африки від імені або щодо Намібії після припинення дії мандата є незаконними і недійсними, ця недійсність не може бути застосовна до таких дій як, наприклад, реєстрація народжень, смертей і шлюбів».

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) послідовно розвиває цей принцип у своїй практиці. Так, якщо у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey, 18.12.1996, §45) ЄСПЛ обмежився коротким посиланням на відповідний пункт названого висновку Міжнародного суду, то у справах «Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey, 10.05.2001) та «Мозер проти Республіки Молдови та Росії» (Mozer v. The Republic of Moldova and Russia, 23.02.2016) він приділив значну увагу аналізу цього висновку та подальшої міжнародної практики [3].

При цьому ЄСПЛ констатував, що «Консультативний висновок Міжнародного Суду, що розуміється в сукупності з виступами і поясненнями деяких членів суду, чітко показує, що в ситуаціях, подібних до тих, що наводяться в цій справі, зобов'язання ігнорувати, не брати до уваги дії існуючих defacto органів та інститутів [окупаційної влади] далеко від абсолютного. Для людей, що проживають на цій території, життя триває. І це життя потрібно зробити більш стерпним і захищеним фактичною владою, включаючи їх суди; і виключно в інтересах жителів цієї території дії згаданої влади, які мають відношення

до сказаного вище, не можуть просто ігноруватися третіми країнами або міжнародними організаціями, особливо судами, в тому числі й цим [ЄСПЛ]. Вирішити інакше означало б зовсім позбавляти людей, що проживають на цій території, всіх їх прав щоразу, коли вони обговорюються в міжнародному контексті, що означало б позбавлення їх навіть мінімального рівня прав, які їм належать» (Cyprus v. Turkey, 10.05.2001, §96). При цьому, за логікою цього рішення, визнання актів окупаційної влади в обмеженому контексті захисту прав мешканців окупованих територій ніяким чином не легітимізує таку владу (Cyprus v. Turkey, 10.05.2001, §92). Спираючись на сформульований у цій справі підхід, ЄСПЛ у справі «Мозер проти Республіки Молдови та Росії» наголосив, що «першочерговим завданням для прав, передбачених Конвенцією, завжди має бути їх ефективна захищеність на території всіх Договірних Сторін, навіть якщо частина цієї території знаходиться під ефективним контролем іншої Договірної Сторони [тобто є окупованою]» (Mozer v. The Republic of Moldova and Russia, 23.02.2016, §142) [4].

Згідно з роз'ясненнями Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду № 985/0/208-21 від 22.04.2021 року при зверненні до суду осіб із заявами про встановлення факту смерті або народження на тимчасово окупованій території України не вимагається подання до суду письмової відмови органу реєстрації актів цивільного стану у здійсненні реєстрації таких фактів.

Підсумовуючи викладене, треба зазначити, що встановлення фактів смерті на тимчасово не підконтрольній території України, можливо зокрема на підставі судового рішення, в порядку окремого провадження.

Література:

1. Конституція України // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Цивільний процесуальний кодекс України:
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey, 18.12.1996, §45).
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey, 10.05.2001).
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мозер проти Республіки Молдови та Росії» (Mozer v. The Republic of Moldova and Russia, 23.02.2016).
6. Скаун О. Ф. Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне. Підручник. Київ : Алерта, 2021. 528 с.